

ARİF KAPTAN'IN KÜLLÜK TARİHİNE IŞIK TUTAN BİR YAZISI

İsmail A. Kumsar

- Kültür ve sanat etkinlikleri, mahfil içinde zenginleşir / gelişir. Bir mahfile dâhil olan kültür ve sanat insanları, bu mekânlarda bildiklerini paylaşma fırsatı buldukları gibi çevrelerinden de yeni şeyler öğrenirler. Bu mahfiller, bilgi paylaşımının dışında yaşama kültürünün biçimlenmesinde de önemli roller oynar. Genç müdavimler, kendilerinden öncekilerin bilgilerinden istifade ettikleri gibi hâl ve hareketlerinden de birçok şey öğrenirler.

Edebiyat mahfilleri; devlet tarafından ihdas edilmiş okul, enstitü gibi resmî kurumlar olabileceği gibi dernek, vakıf gibi sivil toplum tarafından kurulmuş ya da kendiliğinden doğmuş mekânlar da olabilir. Kendiliğinden doğmuş mekânlar; belli ve zorunlu bir programlarının olmaması, gönüllük esasına dayanmaları, kural ve kaideleri bakımından esnek bir yapı arz etmeleri, müdavimlerine ilişkide bulunacakları kişiler konusunda geniş bir tercih hakkı sunmaları bakımından daima cazibe merkezi olmuşlardır.¹

Türk kültür tarihi içinde bu tip mahfillerin en bilinenleri kahvehane ve kıraathanelerdir. *Peçevi Tarihi*'ne göre, Türk tarihindeki ilk kahvehaneler 1554'te açılmıştır. Kahvehaneler, ilk zamanlarından itibaren sadece kahve içilen yerler olmanın ötesinde bir fonksiyon icra etmiş. Özellikle okuryazar kısmından insanların bir araya geldiği kahvehaneler; kitap okunan, tavla ve satranç oynanan, yeni şiirler üzerine konuşulan mekânlar olmuşlardır. Peçevi İbrahim Efendi'nin cümleleri şöyledir:

1 Edebiyat mahfilleri üzerine hazırlanan iki önemli çalışma için bk. Turgay Anar, *Yeni Türk Edebiyatında Edebiyat Mahfilleri*, Kapı Yay., İstanbul 2012, 670 s.; Necati Tonga, *Bir Edebî Muhit Olarak Ankara (1923-1980)*, Çolpan Yay., Ankara 2019, 428 s.

“Yıl 962 (1554). Dokuz yüz altmış iki tarihine gelinceye kadar başkent İstanbul’da ve kesinlikle bütün Rum ilinde kahve ve kahvehane yok idi. Söylenen yılın başlarında Halep’ten Hakem adında esnaftan bir adam ile Şam’dan Şems adlı kibar bir kişi gelip Tahtakale’de açtıkları birer büyük dükkânda kahve satmaya başladılar. Keyfe düşkün bazı kişiler okuryazar takımından birçok büyük kimse bir araya gelmeye ve yirmişer, otuzar kişilik toplantılar düzenlemeye başladılar. Kimi kitap ve güzel yazılar okur, kimi tavlâ ve satranç oynardı. Bazen yeni yazılmış gazeller getirip şiir ve edebiyattan söz edilirdi. Ahbap toplantıları yapmak için büyük paralar harcayarak ziyafetler çeken kimseler, artık bu masraflarından kurtulup bir iki akçe kahve parası vermekle toplantı sefasını sürmeye başladılar.” (Peçevi, 1999: 349-350)

“... camiden, mescitten, kiliseden başka gidecek, toplanacak yeri olmayan ve buralarda da sadece vaizleri dinleyen” halk için kahvehaneler, önemli bir sosyalleşme merkezi hâline gelir. İlk dönem kahvehanelerinde okunan kitaplar, şiirler, paylaşılan fikirler, devlet için tehlikeli bir nitelik taşımaz. Toplumun değişmesine paralel olarak kahvehanelerde okunan kitaplar, tartışılan fikirler de karakter değiştirir. Niyazi Berkes’e göre bu tarihten sonra kahvehaneler, “... özellikle İstanbul’da cami ve mescidin yerini alan ilk siyasal dedikodu, hatta fesat yuvaları” hâline gelirler (Berkes, 2003: 44). III. Selim ve II. Mahmut Dönemlerinde kahvehaneler gözetim altında tutulur, devletin korunması ve güvenliği için kapatılmak istenir. XIX. asırda; Okçularbaşı’ndaki Sarafim Kırâathanesi, birçok gazetenin ve yeni neşriyatın okunabileceği bir merkez olarak öne çıkar. Namık Kemal, Ârif Hikmet Bey, Süleyman Paşa, Said Bey, Gazi Ahmet Paşa gibi ediplerin ve devlet adamlarının toplandığı bu kırâathane; özellikle Ramazan geceleri bir “bezm-i şiir ve edep” olur. “1866 Ramazan’ı bu kırâathane en parlak devrini yaşamıştır. O sene burası âdeta bir siyasi ve içtimai kulüp hâline dönüşmüştü.” (Ünver, 1963: 54-55)

Zaman zaman eleştiri ve baskılara maruz kalsalar da kahvehaneler, yaklaşık 500 yıldır Türk kültürünün önemli bir parçası olmuştur. Osmanlı’da başlayan kahvehane geleneği, Cumhuriyet’in ilk yıllarında da varlığını devam ettirmiştir ve hâlihazırda da varlığını sürdürmektedir. Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki meşhur kırâathanelerden bazıları şunlardır: Küllük Kırâathanesi, İkbâl Kırâathanesi, Eftalikus Kahvesi, Meserret Kırâathanesi, Adliye Kırâathanesi, Acemin Kahvesi, İhsan Kırâathanesi, Fevziye Kırâathanesi, Marmara Kırâathanesi...

Beyazıt Meydanı

Cumhuriyet Dönemi kıraathanelerinin en meşhuru, şüphesiz Küllük'tür. "Küllük Kahvesi, Beyazıt Camii'nin Aksaray'a bakan kapısı altında, kuytu, koltukaltı bir yerdir. Çınar ve atkestanelerinin serinliği altına sığınmıştır. Ortadan bir yol ikiye böler burayı. Sağda Emin Efendi Lokantası vardır" (Birsnel, 2014: 247). Küllük'ün bir edebiyat mahfili olarak önem kazanması, 1920'li yıllardan sonradır. Harbiye Nezareti'nin Darülfünûn'a devredilmesi, 1933'teki üniversite reformu ile yabancı hocaların Darülfünun'a gelişi, 1939'da aynı meydanda Beyazıt Kütüphanesinin açılması, Küllük'ü entelektüeller için bir buluşma noktası hâline getirir. Ahmet Hamdi Tanpınar, Mustafa Şekip Tunç, Hilmi Ziya Ülken, Necip Fazıl Kısakürek, Mehmet Kaplan, Ali Nihat Tarlan, Nurullah Ataç, İbnülemin Mahmud Kemal İnal, Agâh Sırrı Levend, Salih Zeki Aktay, Mahmut Yesari, Peyami Safa... Küllük'ün müdavimlerinden bazılarıdır.

Dünya görüşü ve hayatı algılayışları bakımından çok farklı noktalarda duran bu münevverler, Küllük'ü âdeta bir akademi hâline getirirler. Birçok hatıra, hikâyeye, romana hatta şiire ilham kaynağı olan Küllük; 1950'den sonra başlayan Beyazıt Meydanı'nı genişletme ve Aksaray-Sultanahmet arasındaki yolu düzenleme faaliyetleri sırasında yıkılır. Küllük'ün müdavimleri de civardaki başkaca mekânlara gidip gelmeye başlarlar. 1940'lardan sonra başlayan siyasi çekişmelerin de etkisiyle Küllük gibi kozmopolit ve etkili bir mahfil bir daha teşekkül etmez. Türk kültür tarihi

için son derece mühim olan bu mahfil hakkında *Kurun* gazetesinde rastladığımız bir yazı, mekânın atmosferini çok iyi yansıtması bakımından dikkate değerdir. Küllük tarihi için kıymetli olduğunu düşündüğümüz bu yazı, Ressam Arif Kaptan (1906-1979) tarafından yazılmış. Yazı, görseline çok fazla rastlayamadığımız Küllük'ün kelimelerle çizilmiş bir tablosu gibidir. Kaptan; Küllük Kahvesi'nde, sonbahar başlangıcında 15-20 dakikalık bir zaman diliminde yaşananları ele alır. Soğuğa aldırmadan düğmelerini çözmüş heyecanla konuşan Yahya Kemal, onu vecdle dinleyen Rıfki Melûl; Verlaine'in yeni edisyonu için tavla oynayan Nurullah Ataç ve Sabahattin Eyuboğlu, Tanpınar'la şiiir şair münakaşasına tutuşan Fikret Âdil; kendi kitabını seyyar satıcıda ucuza satılmasına içerleyen Necip Fazıl yazıda geçen bazı isimlerdir.

Arif Kaptan; aslen bahriyeli bir asker olmakla birlikte askerlikten çok, ressamlığa ilgi duymuştur. Güzel Sanatlar Akademisine açtığı sergi ile dikkatleri üzerine toplayan Arif Kaptan (Boyar, 1948: 87), Paris'te Andre Lhote'nin atölyesinde yaptığı çalışmaların etkisinde kalarak 1950'li yıllarda kübist resme yönelir. 1955'ten sonra da lirik, renkçi bir doğa soyutlamasını benimser (Turani, 1977: 151) fakat 1978'de İstanbul'da açtığı son sergide soyut türden ayrıldığını, başlangıç dönemindeki tarzına döndüğünü açıklamıştır (Arseven, 1959: 274). 1940'lı, 50'li yılların sanat çevrelerinde yakından tanınan Arif Kaptan; Abidin Dino, Cemal Tollu, Elif Naci, Zühtü Müridoğlu, Zeki Faik İzer ve Nurullah Berk'in başını çektiği D Grubu ressamları arasında yer almıştır.² Kaptan'ın edebiyat tarihimize damga vuran Küllük edebiyat mahfili ile ilgili yazısı şu şekildedir:

KÜLLÜK

Termometrelerde civanın fokur fokur kaydığı sıcak günler bitti. Beyazıt Camii'nin dibine kocaman ağaçlarıyla bağdaş kurup oturan Küllük'te bütün yaz Florya Plajı'nı kışkırtan serinlikten artık şikâyetler başladı. Romatizmalarının baskınına uğramak istemeyenler yavaş yavaş bu diyardan göç ediyorlar.

Küllük dedikleri bu meşhur kahveyi bilmeyen ve ondan bir yudum içmeyen münevver pek de kâfi derecede aydınlanmış sayılmaz. Bunun içindir ki Küllük'ü üniversitenin serbest mevzular talim eden bir şubesi saymak vecibedendir. Zaten duvarların dibinden yolun kenarına kadar uzanan iskemlelerde serilip serpilip tahsil müdavimlerini, aynı ağacın altında ve

2 D Grubu için bk. Feray Şerbetçi, "D Grubu Sanatçılarının Türk Resim Sanatının Gelişim Sürecine Kazandırdığı Farklı Bakış Açıları", *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2008, 105 s.

aynı grup dostlarıyla sohbetleşen üstatları günün istediğiniz saatinde burada bulmak mümkündür.

Her dalı birbirini kucaklayan bu ağaçların dibinde dostlar da birbirini kucaklar görünürler ama bu görünüşe pek de aldırış etmek doğru olmaz çünkü biraz sonra münakaşalar soyunup dökünüp ağız kavgası kılığına girebilirler. Bir tarafta camiinin kalın duvarları birbirine şaşırtma veren zikzaklarıyla avludaki musalla taşına kadar varır ve üstünde -bilhassa öğle üzeri- meşhur lokantada yemek yiyenlerin lokmalarını boğazına dizen birkaç cenazesini de eksik olmaz.

Garsonları açığöz ve hamarat adamlardır. Hele hafızalarına hiç diyecek yoktur. Düne [Dünden] kalan bir tek kahve parasını bile sektirmezler. Burada herkesi ismiyle hatta arkadaşlarıyla birlikte tanır. Şayet bir gün herhangi bir dostunuzun soyadını unutursanız size bunu da hatırlatmaları mümkündür. Buraya Küllük derler ama etrafta bir taş kırıntısı bile görmezsiniz. Her taraf silinip süpürülmüştür. Kül denilen nesneyi içeride kahve mangalından başka yerde bulamazsınız.

Bugün yelpazeler gibi sallanan ağaçların dibinde ceketimin önünü ilikle-memek hastalığı davet olacak. Bununla beraber üstat Yahya Kemal düğ-melerini çözmüş, iskemlesinde yine bir türlü rahat oturamıyor. Heyecanla konuşuyor, kolu ara sıra yaslandığı bastonundan kayıyor. Yanı başında Rıfkı Melûl vecd içinde dinliyor, bununla beraber üstadın üstüne yıkılma-ması için de bir hayli tetiktedir. Henüz intişar etmemiş şiirlerinden birisini cep defterine kaydettiğini söyleyen bir zata; üstat, titizliğini gizlemeye lüzum görmeden:

— Aman azizim! Göreyim! Sakın yanlış bir tarafı olmasın!, diyor.

Biraz sonra Nurullah Ataç'la Sabahattin Eyüboğlu hararetli bir tavla maçı-na başlıyorlar. Bu alelâde tavla oyununa benzemez. Ucunda Verlain'in yeni bir edisyonu var. Tabii her defasında olduğu gibi Haşet Kitabevi'ni ziyaret Sabahattin'e düşüyor.. Şu tavla oyunu da son senelerde bir salgın hâlinde.. Nispeten daha تنها bir köşe seçen üniversiteli bir bayanla; boyunbağsı-nın rengine bir türlü isim bulup da takamayacağım genç bir adam zarların Acem lisanıyla isimlerini pek beceremiyorlar ki: Şeş beşe altıbeş, seabidüye üç iki dediklerini duyuyorum.

Tarihçi Mükrimin Halil'i bekleyenlerin gözleri yolda kaldı. İçlerinden bir gözcü, üstadın Aksaray Caddesi'nden yelyeperek yelken kürek sökün ettiğini müjdeliyor. Kahvenin antresinde bermutat şapka ile mahut el çantasını garsona teslim edip tarihe karışır gibi iskemlelerin arasına karışıyor.

Türkün Rado, Şevket Rado ve Vahit Turhan Küllük'te

Fikret Adil'in çok mühim işleri olmasa Küllük'e pek rağbet etmez. Geldiği zaman da Ahmet Hamdi Tanpınar'la bir şiir ve şair münakaşasına tutuşurlar. Havadan takım takım çamaşırlar ortaya iner. Tabiatıyla bu tutuşma neticesinde bir taraf yanıp kül olur. Böyle münakaşalarda kül olanlarla, bu serbest kurlara sık sık devam edip imtihanlarda kül olanlar o kadar boldur ki insan buranın hâlini görüp dinledikten sonra pek yadırgamaz.

Kahvenin en tenha bir köşesini seçen ressam Bedri Rahmi'nin günlük hayatında fasıla görmek mümkün olamıyor. Fırçayı bırakıp kaleme sarılıyor. İşte yine daima kaşının üstüne düşen kâhkülünü düzeltmeye vakti yok. Bir şeyler yazmakla meşgul "Küllükname"si buralarda dal budak salmıştır. Merak edenler bunu lokantaya bitişik berber dükkânının aynasına takılı olarak bulabilirler; ama bu kalabalıkta kendisini bulmak biraz güçtür.

Buranın sırnaşık dilencileri pek meşhurdur. Üstü başı yırtık pırtık, daima çorapla yürümeyi âdet edinmiş genç bir dilenci, hareketlerini sakat ve uyuşuk bir tempoya ayar ederek bu arkadaş gruplarının başına dikilir. Hiç olmazsa bir yirmilik koparıncaya kadar mırıltılarına devam eder. Hepsinde de aynı ısrar ve aynı tekrar görülür. Kim bilir belki de burada dinlenenleri; hayatını böyle oturduğu yerde kolayca kazanıveren birtakım tufeyli insanlar telâkki ediyorlar.

Küçük bir kız çocuğu da mukavva bir kutu içine yerleştirdiği on beş tane şekerini herkese uzata uzata dileniyordu. Bir üniversite talebesi çocuğu yanına çağırdı ve yediği çikolatadan birazını da ona uzattı. Onun sıçrayarak büyük bir sevinçle koşmasına dikkat eden Küllük'ün kadın kestanecisi orada oturanlara dönerek:

— Çocuk!, dedi. Güzel bir şey gösterdiniz mi hemen koşar gelir!

Sonra gayet tabii olarak:

— Kadınlar da böyledir!, diye ilave etti ve herkesi güldürdü.

Müşterilerini hiç unutmayan vefakâr bir kitapçı vardır. Kucağında bir yığın örümcekli kitaplarla dolaşır. Okudukları şiirlerle rüyalı bir Lâle Devri yaşayan şairler grubunun başına musallat oldu. Elinde tuttuğu bir yığın kitabın en üstünde Necip Fazıl Küreğikısanın *Örümcek Ağ*ı da görünüyordu. İçlerinden birinin muzipliği tuttu. Ve adama, ileride bütün heybetiyle bir deniz feneri gibi kurulup muttasıl çakan şairi göstererek:

— Bu *Örümcek Ağ*'nı karşıda oturan baya götür, dedi. Kendisi kitap meraklısıdır. Ne zamandır bu eseri arıyordu.

İhtiyar kitapçı işin şaka olduğunu sezer gibi idi. Maamafih bir defa götürüp göstermekte mahzur görmemiş olacak ki o tarafa doğru acele acele yürüdü. Şair evvelâ kendisine uzatılan kitaba lakayt bir göz ucu ilişti. Daha sonra oraya büsbütün takılıp kaldı. Yüksek ve sert bir tonla sordu:

— Kaça bu kitap?

— Beş kuruş!

— Al şu lirayı!.

Kitapçı üstünü vermek için avucundaki paraları sayıyordu. Yine aynı mağrur eda ile

— Bırak! dedi. Kalsın! Bu kitap yüz kuruştan aşağı satılmaz.

Bu kahvede çalgı yoktur. Fakat bütün gün caddenin karşı yakasındaki sıra kahvelerin hoparlörleri cazır cazır işler... Davulun sesinin uzaktan hoş geleceğine inandıran darbimeselin; çalına çalına bir def hâlini alan plâklarla foyası meydana çıkarır.

İstanbul civarında uzun uzun dolaşan seyyah kabileleri ekseriya öğle yemeklerini buradaki lokantada yerler ve güneşi süzmeyen sık ağaçların gölgesinde tabanlarını dinlendirirler.

Arif Kaptan

Kurun, 10 Teşrinisani [Kasım] 1938

KAYNAKLAR

- Anar, Turgay, *Yeni Türk Edebiyatında Edebiyat Mahfilleri*, Kapı Yayınları, İstanbul 2012.
- Arseven, Celal Esat, *Türk Sanatı Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1959.
- Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.
- Birsel, Salah, *Kahveler Kitabı*, Sel Yayıncılık, İstanbul 2014.
- Boyur, Pertev, *Türk Ressamları -Hayatları ve Eserleri-*, Jandarma Basımevi, Ankara 1948.
- Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi 1*, (Haz.: Bekir Sıtkı Baykal), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.
- Şerbetçi, Feray, “D Grubu Sanatçılarının Türk Resim Sanatının Gelişim Sürecine Kazandırdığı Farklı Bakış Açıları”, Trakya Üniversitesi, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Edirne 2008 .
- Tonga, Necati, *Bir Edebî Muhit Olarak Ankara (1923-1980)*, Çolpan Yayınları Ankara 2019.
- Turani, Adnan, *Batı Anlayışına Dönük Türk Resim Sanatı*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1977.
- Ünver, Süheyl, *Türkiye’de Kahve ve Kahvehaneler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1963.

Görseller:

- Beyazıt Meydanı: <http://www.milliyet.com.tr/Kulluk-Kahvesi-maalesef-hayallerimizde-yasiyor-molatik-7670/?Sayfa=2> E.T: 26.08.2019
- Türkân Rado, Şevket Rado ve Vahit Turhan *Küllük*'te: Kanık, Orhan Veli vd. (2014), *Şevket Rado’ya Mektuplar*, (Haz.: Emin Nedret İşli), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.